

УДК: 159.92

Ірина Омельченко,

доктор психологічних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу
психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами
iraomel210781@ukr.net,

ORCID ID:

<https://orcid.org/0000-0002-4698-0273>

Researcher ID: AAA-1586-2022

Scopus ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57926304300>

Iryna Omelchenko,

DSc. Of Psychological Sciences, Full Professor,
Chief researcher of the Department of Psychological and Pedagogical
Support for Children with Special Needs

Вадим Кобильченко,

доктор психологічних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу
освіти дітей з порушеннями сенсорного розвитку
vadimvk@ukr.net,

ORCID ID:

<https://orcid.org/0000-0002-7717-5090>

Researcher ID: O-9579-2016

Scopus ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57925696900>

Vadym Kobylchenko,

DSc. Of Psychological Sciences, Full Professor,
Chief researcher of the Department of Education of Children
with Sensory Development Disorders

Інститут спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України,
м. Київ, Україна, вул. М. Берлінського 9, м. Київ, 04060, Україна

Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology
of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine,
Kyiv, Ukraine, st. M. Berlinskoho 9, Kyiv, 04060, Ukraine

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДОШКІЛЬНИКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ТРУДНОЩАМИ ЛЕГКОГО СТУПЕНЯ ПРОЯВУ

THE PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL TECHNOLOGY FORMING SOCIAL INTELLIGENCE IN PRE-SCHOOLERS WITH MILD-DEGREE INTELLECTUAL DIFFICULTIES

Анотація. У статті окреслено актуальність проблеми розроблення та апробації української технології формування соціального інтелекту в дошкільників з інтелектуальними труднощами легкого ступеня прояву. Розкрито, що наразі в спеціальній психології визначено необхідність формування у дітей з інтелектуальними труднощами легкого ступеня прояву соціально-особистісного та емоційного розвитку в низці досліджень, де побіжно обґрунтовується необхідність формування такого феномену як соціальний інтелект. Розкрито, що цілісно технологія складається з цільового, методологічного та змістовно-процесуального етапів реалізації. Визначено в якості об'єкта компоненти соціального інтелекту дошкільників з інтелектуальними труднощами легкого ступеня прояву, які необхідно сформувати: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, емоційно-суб'єктний та морально-поведінковий. Теоретично обґрунтовано необхідність використання у процесі формування поліпідхідної цілісності наукових підходів: компетентнісного, особистісно-зорієнтованого, системного, наративного та технологічного. Обґрунтовано та експериментально перевірено умови формування соціального інтелекту в дошкільників з інтелектуальними труднощами легкого ступеня прояву: 1) розвиток у дошкільників із інтелектуальними труднощами легкого ступеня прояву особистісних здатностей до соціальної взаємодії в діадах «дитина-одноліток та «дитина-дорослий»; 2) соціальне проектування освітнього середовища закладу дошкільної освіти та інклюзивно-ресурсного центру; 3) формування навичок когнітивної і соціальної децентрації в діадах «дитина-одноліток та «дитина-дорослий».

Визначено специфіку корекційно-розвиткового напрямку реалізації технології формування соціального інтелекту практичним психологом та вихователем, де в якості методів роботи постають: заняття, психотехніки і вправи. Запропоновано педагогічний інструментарій формування соціального інтелекту в дошкільників із інтелектуальними труднощами легкого ступеня прояву: дидактичні ігри, проблемні ситуації, сюжетні ігри. Зазначено, що зміст

консультативно-просвітницького напрямку діяльності практичного психолога з вихователями та практичними психологами становлять тематика та структура психологічних консультацій для вихователів, практичних психологів спеціальних та інклюзивних закладів дошкільної освіти з формування соціального інтелекту в дошкільників з інтелектуальними труднощами легкого ступеня прояву, а саме: тематика та структура лекційно-практичних тренінгових занять для батьків, які виховують дошкільників з інтелектуальними труднощами легкого ступеня прояву з формування соціального інтелекту.

Ключові слова: соціальний інтелект, емоційний інтелект, дошкільники, психолого-педагогічна технологія формування, наукові підходи, психолого-педагогічні умови, корекційно-розвитковий та консультативно-просвітницький напрями.

Abstract. The article outlines the issue of developing and appraisal of the Ukrainian technology forming social intelligence in pre-schoolers with mild intellectual difficulties. Currently, studies in special psychology have shown the need for socio-personal and emotional development of children with mild-degree intellectual difficulties; in particular, the need for formation of such a phenomenon as social intelligence has been briefly substantiated. The proposed here technology as a whole has target, methodological and content-procedural stages of implementation. The components of the social intelligence that should be formed in pre-schoolers with mild-degree intellectual difficulties were defined as the technology object: motivational-value, cognitive, emotional-subjective and moral-behavioural ones. The article theoretically substantiated the following scientific approaches that should be applied in the technology as a multi-approach integrity: competence-based, person-oriented, systemic, narrative and technological. The conditions that are needed in order to form social intelligence in pre-schoolers with mild intellectual difficulties were substantiated and experimentally verified: 1) development of pre-schoolers' personal abilities for social interaction in «a child-a peer» and a «child-an adult» dyads; 2) social design of the corresponding educational environment at the preschool education institutions and inclusive resource centre; 3) formation of cognitive and social decentring skills via «a child-a peer» and «a child-an adult» dyads.

The specificity of the corrective-developmental practical implementation of the proposed technology forming social intelligence by practical psychologists and educators were defined; the technology was applied within the following work methods: in learning classes, as a parts of psychological techniques and as exercises. We have proposed a pedagogical toolkit forming social intelligence in pre-schoolers with mild intellectual difficulties: didactic games, problem situations, story games. It is noted that the content of the consultative and educational direction of the practical psychologist's activity with educators and practical psychologists was the subject and structure of psychological consultations for educators, practical psychologists of special and inclusive preschool education institutions on the formation of social intelligence in preschoolers with mild intellectual

difficulties, namely the subject and structure of lecture and practical training sessions for parents raising preschoolers with mild intellectual difficulties on the formation of social intelligence.

Key words: social intelligence, emotional intelligence, pre-schoolers, psychological-pedagogical forming technology, scientific approaches, psychological-pedagogical conditions, correctional-developmental and advisory-educational directions.

Постановка проблеми. Соціальні трансформації в сучасному соціумі, а саме пандемії, економічні кризи, техногенні катастрофи, війна, детермінують негативні наслідки на всі верстви населення, але особливо вразливими стають діти з особливими потребами. Найбільш незахищеною групою є діти дошкільного віку із інтелектуальними труднощами легкого ступеня прояву, в яких спостерігаються особливості соціально-емоційної і когнітивної сфери, яка справляє відчутний вплив на формування такого утворення як соціальний інтелект, що вимагає від фахівців, які здійснюють психолого-педагогічний супровід зазначеної групи дітей, оволодіння сучасними технологіями формування соціального інтелекту. У вітчизняному спеціальному та інклюзивному просторі тільки напрацьовуються науково-методичні підходи щодо розроблення технологій для формування соціального інтелекту в зазначеній категорії дітей. Отже, актуальності набуває обґрунтування психолого-педагогічної технології, спрямованої на формування мотиваційно-ціннісного, когнітивного, емоційно-суб'єктного та морально-поведінкового компонентів соціального інтелекту в дошкільників з інтелектуальними труднощами легкого ступеня прояву (далі – ІТЛСП). Розроблення технології формування соціального інтелекту надзвичайно важливе для психологів та вихователів, які працюють із дошкільниками з ІТЛСП.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розроблена нами технологія базується на теоретико-методологічних підходах науковців в галузі спеціальної освіти та психології, які присвятили свої розробки проблемам соціального та емоційного інтелекту, емоційної й особистісної, соціально-комунікативної сфери дитини з особливими освітніми потребами (Н. Баташева (2020), О. Babiak, I. Okhrimenko, N. Lyakhova, A. Lapin, A. Zamsha, K. Parkhomenko (2022),

О. Вовченко (2021), В. Кобильченко (2015, 2017), К. Kolbasova, I. Omelchenko, V. Kobylchenko, O. Huliaieva, O. Vovchenko (2023), С. Кульбіда (2021), І. Омельченко (2023), Ю. Шевченко (2022) та інші). Методичні основи формування соціального інтелекту визначено в прикладних та нормативно-правових розробках О. Косенчук (2021), О. Лопатіної, М. Скребцової (2012) та І. Чекстере (2011).

Відтак огляд презентованих наукових розвідок засвідчує необхідність розроблення психолого-педагогічної технології формування соціального інтелекту дошкільників з ІТЛСП.

Мета статті – розкриття теоретичного підґрунтя технології формування соціального інтелекту в дошкільників із ІТЛСП.

Методи дослідження. Концептуальним фундаментом моделювання технології соціального інтелекту дошкільників інтелектуальними труднощами легкого ступеня прояву виступають дослідження, презентовані в цій статті. *Теоретичні методи:* формально-логічний аналіз різних аспектів досліджуваної проблеми, логіко-дедуктивний метод, аксіоматичний метод, сходження від абстрактного до конкретного, структурно-функціональне моделювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. На переконання В. Панка (2023), загалом основним результатом прикладного дослідження у психолого-педагогічній науці можна вважати методіку (технологію), а не словник, хрестоматію чи монографію (В. Панок, 2023 : 7).

Натомість ми суголосні з В. Панком і вважаємо, що розроблення і застосування такого продукту як «технологія» є актуальним у контексті діагностики і формування соціального інтелекту в дошкільників з інтелектуальними труднощами легкого ступеня прояву. Технологія – це не просто заміна старої назви на більш сучасну, але нині це – новий якісний продукт досліджень у практичній сфері. Впродовж багатьох років В. Панок (2023) висловлює думку, що психолого-педагогічна технологія є основним методологічним фундаментом у прикладній психології. У контексті нашого дослідження вона слугує джерелом для розроблення психолого-педагогічної

технології формування соціального інтелекту в дошкільників із інтелектуальними труднощами легкого ступеня прояву.

Водночас основними напрямками роботи з розвитку соціального інтелекту дітей з інтелектуальними труднощами легкого ступеня прояву є формування мотиваційно-ціннісного, когнітивного, емоційно-суб'єктного та морально-поведінкового складників соціального інтелекту у дітей зазначеної групи:

- формування когніцій соціального інтелекту;
- формування когнітивної і соціально-особистісної децентрації;
- розвиток мотивів та ціннісного стосунку у різних соціально-побутових ситуаціях;
- стимулювання інтересу дітей до емоційної складової власного стану та міжособистісного стосунку;
- розширення у дітей відомостей, інформації, знання про емоції, почуття, переживання та їх вияви;
- розвиток навичок використання емоційно-експресивних засобів у мовленні та вербалізації емоційних станів;
- розвиток можливості встановлення причинно-наслідкових зв'язків виникнення емоцій;
- формування навичок саморегуляції емоційних станів та їх виявів;
- розвиток морально-поведінкового ставлення до взаємодії через формування ціннісного стосунку.

Розроблена технологія складається з двох напрямів: *корекційно-розвиткового напрямку* діяльності практичного психолога та вихователя і *консультативно-просвітницького напрямку* діяльності практичного психолога з вихователями та практичними психологами. Для розвитку усвідомлення мотиву своїх дій – особистісного смислу – треба надавати дитині можливість вибору. Вихователю та практичному психологу потрібно спеціально створювати соціальні ситуації, які ставили б дитину перед необхідністю робити вибір та обґрунтовувати його. Найліпшим засобом щодо цього є завдання чи справи, які мають для дитини 6-7 років найбільшу значущість, оскільки:

– вона сама обирає види діяльності, яким хотіла б приділити вільний час, засоби досягнення мети, матеріали, необхідні для цього;

– із запропонованих зразків для наслідування обирає ті, що найбільше подобаються (Л. Соловйова, 2013: 25).

Пріоритетом в контексті реалізації нашої технології стали засадничі позиції програми «Віконечко» для дітей з інтелектуальними труднощами легкого ступеня прояву. Результатом навчально-виховної роботи в Програмі розвитку дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку від 3 до 7 років «Віконечко» в розділі «Дитина і навколишній світ» визначено Н. Баташевою (2020) в аспекті формування соціального інтелекту такі наскрізні завдання:

– діти знають своє ім'я, прізвище, вік, стать; ім'я, прізвище своїх батьків і близьких родичів;

– розуміють значення родинних стосунків;

– виявляють інтерес до підтримання порядку;

– уміють ввічливо спілкуватися з рідними та іншими дорослими;

– знають прості правила поведінки на вулиці, в громадських місцях та інше (Н. Баташева, 2020: 143). У контексті впровадження нами розроблено експериментальну модель формування соціального інтелекту в дошкільників з інтелектуальними труднощами легкого ступеня прояву (авторську, див. нижче рис. 1).

Цілісно технологія складається з цільового, методологічного та змістовно-процесуального етапів реалізації.

Перший цільовий етап технології складається з мети, об'єкта та суб'єкта психолого-педагогічних інтервенцій.

Другий методологічний етап містить визначені та обґрунтовані складники діагностики і формування соціального інтелекту: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, емоційно-суб'єктний, морально-поведінковий.

Діагностика і формування складників соціального інтелекту дошкільників із інтелектуальними труднощами легкого ступеня прояву містять наукові підходи. Наукові підходи втілено через поліпідхідну цілісність:

компетентнісного, особистісно-зорієнтованого, системного, нарративного та технологічного підходів.

Психолого-педагогічні умови

1. Розвиток у дошкільників з інтелектуальними труднощами легкого ступеня прояву особистісних здатностей до соціальної взаємодії в діадах «дитина-одноліток» та «дитина-дорослий».

2. Соціальне проєктування освітнього середовища ЗДО та ІРЦ.

3. Формування навичок когнітивної і соціальної децентрації в діадах «дитина-одноліток» та «дитина-дорослий».

Перша умова передбачає розвиток у дошкільників з інтелектуальними труднощами легкого ступеня прояву особистісних здатностей до соціальної взаємодії в діадах «дитина-одноліток» та «дитина-дорослий».

Спілкування «дитина-дорослий» розширюється за допомогою спілкування в діадах «дитина-одноліток» та «дитина-дитина іншого віку». У зв'язку з тим, що діти розвиваються нерівномірно, спілкування дітей різних вікових груп може збагатити їх досвід, сприяти осмисленню самих себе та інших, а також сприяти додатковим можливостям особистісної і міжособистісної саморегуляції.

Відтак важливість такого різновікового спілкування полягає також у створенні особливого середовища взаємодії, що дає можливість дітям успішніше спілкуватись, а також сприяє формуванню та виявленню їх особистої ідентичності, а в кінцевому рахунку – розвитку соціального інтелекту дітей з інтелектуальними труднощами легкого ступеня прояву.

Друга умова втілює механізм соціального проєктування освітнього середовища ЗДО та ІРЦ. Зазначена умова передбачає створення простору соціального розвитку. В ЗДО такий простір моделюється в різних освітніх напрямках і передбачає втілення вихователем педагогічного інструментарію формування соціального інтелекту.

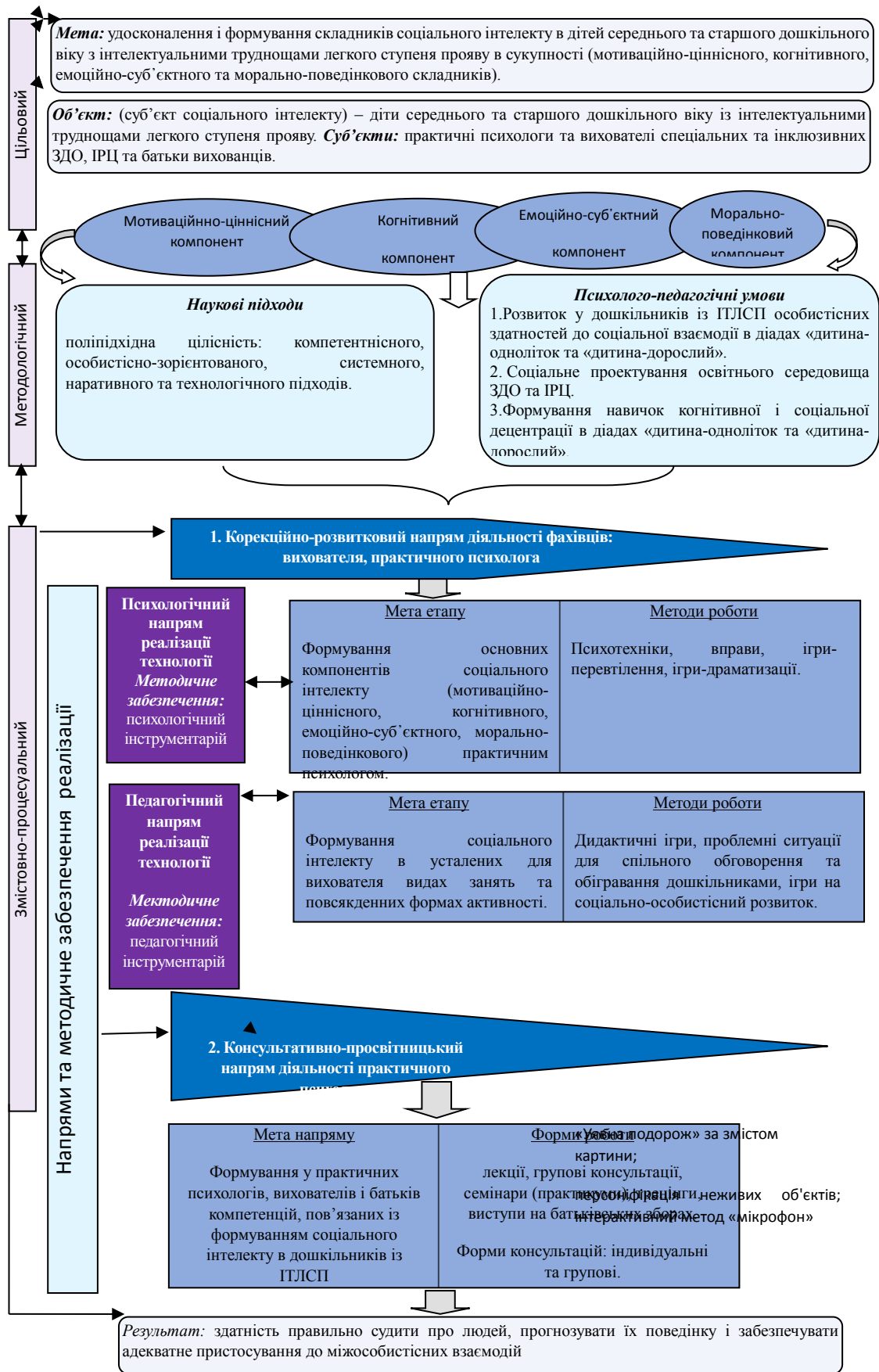

Рис. 1. Експериментальна модель формування соціального інтелекту в дошкільників з інтелектуальними труднощами легкого ступеня прояву

До того ж, в умовах ЗДО формування соціального інтелекту передбачає цілеспрямовану діяльність двох фахівців (вихователя та практичного психолога). Практичний психолог втілює психологічний інструментарій формування соціального інтелекту в дошкільників з інтелектуальними труднощами легкого ступеня прояву.

В умовах інклюзивно-ресурсного центру формування соціального інтелекту втілюється в процесі впровадження корекційно-розвиткового напрямку роботи такими фахівцями (консультантами) як дефектолог та практичний психолог. Зазначені фахівці (консультанти) створюють простір соціального проектування освітнього середовища, спрямованого на формування соціального інтелекту в дошкільників з інтелектуальними труднощами легкого ступеня прояву.

Третя умова формування навичок когнітивної і соціальної децентрації в діадах «дитина-однорічник» та «дитина-дорослий».

Науковці І. Пасічник та О. Ткачук (2020) для розрізнення децентрації під час вирішення когнітивних завдань і завдань, що виникають у ситуації спілкування, використовують терміни «когнітивна та соціальна децентрація». На наше переконання, саме ці механізми визначають здатність до розвитку когнітивного та внутрішньособ'єктного і міжособ'єктного емоційного інтелекту як складників соціального інтелекту у дошкільників з інтелектуальними труднощами легкого ступеня прояву.

На сучасному етапі становлення психолого-педагогічної науки термін «когнітивна децентрація» є недостатньо вивченим. У працях Ж. Піаже (1995) визначено, що когнітивна децентрація забезпечується не збільшенням знання, а трансформацією вихідної позиції, коли суб'єкт співвідносить свою вихідну точку зору з іншими можливими; переформулюванням точок зору; усвідомленням сприйнятого суб'єктивно; знаходженням своєї позиції в системі можливих; встановленням між фізичним і соціальним світом і власним «Я» системи загальних і взаємних відношень. На переконання В. Вуса та В. Шкурко (2014), когнітивна децентрація проявляється в здібності суб'єкта змінювати власну пізнавальну позицію, а затримка чи відставання розвитку процесів когнітивної

децентрації детермінує труднощі в адекватному формуванні особистості дитини (інтелектуальної, емоційної, мотиваційної сфер, особливості прояву моралі та комунікації з оточуючими).

Відтак справедливим вважаємо судження про те, що когнітивна та соціальна децентрація передбачає формування у старших дошкільників з інтелектуальними труднощами легкого ступеня прояву не лише здатності до сприймання емоцій і переживань іншого в умовах освітнього процесу, а й розвиток навичок перетворення дітьми смислу образів, понять і уявлень іншого з урахуванням розмаїття їх точок зору. Показниками соціальної децентрації слугують такі якості: інтерес до емоцій оточення; реагування на емоційний стан інших, «зараження» ним; здатність до співпереживання; вияви співчуття, турботи щодо однолітків та дорослих, молодших дітей, тварин.

Технологію представлено корекційно-розвитковим напрямом діяльності практичного психолога та вихователя і консультативно-просвітницьким напрямом діяльності практичного психолога з вихователями та практичними психологами. В руслі корекційно-розвиткового напрямку презентовано психологічний інструментарій та педагогічний інструментарій формування соціального інтелекту в дошкільників з інтелектуальними труднощами легкого ступеня прояву. В межах консультативно-просвітницького напрямку представлено тематику та структуру психологічних консультацій для вихователів, практичних психологів спеціальних та інклюзивних ЗДО та тематику й структуру лекційно-практичних тренінгових занять для батьків, які виховують дошкільників з інтелектуальними труднощами легкого ступеня прояву з формування соціального інтелекту.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок.

Отже, більш узагальнені особливості психологічного та педагогічного інструментарію формування соціального інтелекту в дошкільників із ІТЛСП та тематику консультативно-просвітницького напрямку діяльності практичного психолога презентована в авторському навчально методичному посібнику, який представлено на сайті Електронної бібліотеки НАПН України (Омельченко І. М. Психологічні основи діагностики соціального інтелекту у дошкільників із

інтелектуальними труднощами легкого ступеня прояву [Текст]: навчально-методичний посібник; Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. Київ: Видавець Цибульська, 2023. 230 с. ISBN 978-617-8324-09-4. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/739339/>

Перспективи подальших наукових студій полягають в системному впровадженні технології формування соціального інтелекту в дошкільників з інтелектуальними труднощами легкого ступеня прояву.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баташева, Н.І. (2020). *«Дитина і навколишній світ». Програма розвитку дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку від 3 до 7 років «Віконечко»* [Авторський колектив: Дмитрієва М. В., Бабяк О. О., Баташеваєва Н. І., Недозим І. В., Прохоренко Л. І. , Соколова Г. Б., Сак Т. В.] Тернопіль: Мандрівець, 141–146.
2. Babiak, Olha O., Okhrimenko, Ivan M., Lyakhova, Natalia A., Lapin, Andrii V., Zamsha, Anna V., & Parkhomenko, Kyrylo Yu. (2022). Affective-cognitive indicator of Emotional Intelligence formedness in high schoolers with intellectual disabilities. *Wiadomosci Lekarskie*, LXXV, 2, 75(2), 504–507 DOI: <https://10.36740/WLek202202132>
3. Вовченко, О.А. (2021). *Концептуалізація феномену емоційного інтелекту підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку*: Монографія. Київ: ПП «ЮНІСОФТ».
4. Кобильченко, В.В. (2015). *Психологічний супровід дітей дошкільного віку з порушеннями зору* [Текст]: монографія; Інститут спеціальної педагогіки НАПН України. Полтава: ТОВ «Фірма «Техсервіс».
5. Кобильченко, В.В. (2017). *Теоретичні основи психолого-педагогічного супроводу молодших школярів з порушеннями зору*: монографія; Інститут спеціальної педагогіки НАПН України. Полтава: ТОВ «Фірма «Техсервіс».
6. Kolbasova, Khrystyna, Omelchenko, Iryna, Kobylchenko, Vadym, Huliaieva, Olena, & Vovchenko, Olha. (2023). Psychological Analysis of Manifestations of Nonverbal Intelligence of Senior Pre-Schoolers in the Context of Inclusive Education. *Journal of Intellectual Disability Diagnosis and Treatment*, 11, 2, 87–96. <https://doi.org/10.6000/2292-1932598.2023.11.02.3>.
7. Кульбіда, С.В. (2021). *Особливості комунікативної діяльності нечуючих учнів*: монографія. Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, відділ навчання жестової мови. Київ: Інтерсервіс.
8. Омельченко, І.М. (2023). *Психологічні основи діагностики соціального інтелекту у дошкільників із інтелектуальними труднощами легкого ступеня прояву* [Текст]:

навчально-методичний посібник; Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. Київ: Видавець Цибульська. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/739339/>

9. Шевченко, Ю. (2022). Соціальна компетентність молодших школярів: зміст та практики. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*, 20, 140–155. DOI: <https://doi.org/10.33189/epsn.v1i20.208>.

10. Косенчук, О. (2021). Дитина в соціумі. Впроваджуємо Базовий компонент дошкільної освіти. *Дошкільне виховання*, 4, 3–8.

11. Лопатіна, О.О., & Скребцова, М.В. (2012). *Казки про чесноти для дошкільнят*. Х.: Основа.

12. Чекстере, О.Ю. (2011). Корекційна робота з розвитку децентрації в старших дошкільників, які надмірно занурені у віртуальний простір. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка*. К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», Х. Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія, 18, 526–535.

13. Панок, В.Г. (2023). Психологічні дослідження в умовах війни: проблеми і завдання. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 5(1), 1–12. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5133>.

14. Соловійова, Л.І. (2013). Розвиток вольової поведінки дитини 6-7 років. *Практичний психолог: Дитячий садок*, 7, 25.

15. Пасічник, І.Д., & Ткачук, О.В. (2020). Рефлексія та децентрація як чинники ілюзії знання. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»: науковий журнал*. Острог : Вид-во НаУОА, 11, 101–106.

16. Piaget, J. (1995). *Sociological Studies*. London: Routledge.

17. Вус, В. І., & Шкуро, В. М. (2014). Когнітивна децентрація в структурі особистості молодшого школяра. URL: http://www.rusnauka.com/41_PWSN_2014/Psihologia/5_183877.doc.htm

REFERENCES

1. Batasheva, N.I. (2020). *«Dytyna i navkolyshnii svit». Prohrama rozvytku ditei doshkilnoho viku iz zatrymkoiu psykhychnoho rozvytku vid 3 do 7 rokiv «Vikonechko» [«A child and the surrounding world». The developmental program for 3-7 year-old preschool children with mental retardation «A small window»]. [Avtorskyi kolektyv: Dmitriieva M. V., Babiak O. O., Batashevaeva N. I., Nedozyim I. V., Prokhorenko L. I. , Sokolova H. B., Sak T. V.] Ternopil: Mandrivets. [in Ukrainian].*

2. Babiak, Olha O., Okhrimenko, Ivan M., Lyakhova, Natalia A., Lapin, Andrii V., Zamsha, Anna V., Parkhomenko, & Kyrylo Yu. (2022). *Affective-cognitive indicator of Emotional*

Intelligence formedness in high schoolers with intellectual disabilities. Wiadomosci Lekarskie, Volume LXXV, ISSUE 2, №75(2), 504-507 DOI: <https://10.36740/WLek202202132> [in English].

3. Vovchenko, O.A. (2021). *Kontseptualizatsiia fenomenu emotsiinoho intelektu pidlitkiv z porushenniamy intelektualnoho rozvytku [The conceptualized phenomenon of emotional intelligence of adolescents with intellectual developmental disorders]: monohrafiia. Kyiv: PP 'YuNISOFT. [in Ukrainian].*

4. Kobylchenko, V.V. (2015). *Psykhologichnyi suprovid ditei doshkilnoho viku z porushenniamy zoru [Psychological support of preschool children with visual impairments].: monohrafiia; Instytut spetsialnoi pedahohiky NAPN Ukrainy. Poltava: TOV «Firma «Tekhservis». [in Ukrainian].*

5. Kobylchenko, V.V. (2017). *Teoretychni osnovy psykhologo-pedahohichnoho suprodu molodshykh shkoliariv z porushenniamy zoru [Theoretical foundations of psychological and pedagogical support for younger schoolchildren with visual impairments]: monohrafiia; Instytut spetsialnoi pedahohiky NAPN Ukrainy. Poltava: TOV «Firma «Tekhservis». [in Ukrainian].*

6. Kolbasova, Khrystyna, Omelchenko, Iryna, Kobylchenko, Vadym, Huliaieva, Olena, & Vovchenko, Olha (2023). *Psychological Analysis of Manifestations of Nonverbal Intelligence of Senior Pre-Schoolers in the Context of Inclusive Education. Journal of Intellectual Disability – Diagnosis and Treatment, 11, 2 87–96. <https://doi.org/10.6000/2292-2598.2023.11.02.3>. [in English].*

7. Kulbida, S. V. (2021). *Osoblyvosti komunikatyvnoi diialnosti nechuiuchykh uchniv [Peculiarities of deaf students' communicative activities].: monohrafiia. Instytut spetsialnoi pedahohiky i psykhologii imeni Mykoly Yarmachenka NAPN Ukrainy, Kyiv: Interservis. [in Ukrainian].*

8. Omelchenko, I. M. (2023). *Psykhologichni osnovy diagnostyky socialnogo intelektu u doshkilnykiv iz intelektualnymy trudnoshhamy legkogo stupenya proyavu: navchalno-metodychnyj posibnyk. [Psychological bases of social intelligence examining in pre-schoolers with mild intellectual disabilities: educational and methodological manual]. Kyiv: Vydavec Cybul'ska. [in Ukrainian]. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/739339/>[in Ukrainian].*

9. Shevchenko, Yu. (2022). *Sotsialna kompetentnist molodshykh shkoliariv: zmist ta praktyky [Social competence of younger schoolchildren: content and practices.]. Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy. [Education of people with special needs: ways of development.]. 20, 140–155. DOI: <https://doi.org/10.33189/epsn.v1i20.208>. [in Ukrainian].*

10. Kosenchuk, O. (2021). *Dytyna v sotsiumi. Vprovadzhuemo Bazovyi komponent doshkilnoi osvity. [Children in society. How to implement the Basic component into preschool education]. Doshkilne vykhovannia. [Preschool education]. 4, 3–8. [in Ukrainian].*

11. Lopatina, O.O., & Skrebtsova, M.V. (2012). *Kazky pro chesnoty dlia doshkilniat [Fairy*

tales about virtues for pre-schoolers]. Kh.: Osnova .[in Ukrainian].

12. Chekster, O.Iu. (2011). Korektsiina robota z rozvytku detsentratsii v starshykh doshkilnykiv, yaki nadmirno zanureni u virtualnyi prostir [*Corrective work to decentration development in older pre-schoolers who are excessively immersed in virtual space*]. Aktualni problemy psykholohii: Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H.S.Kostiuka [*Actual issues in psychology: Collection of scientific works of H.S. Kostyuk Institute of Psychology*]. Kyiv: DP «Informatsiino-analitychne ahentstvo», Tom. Kh. Psykholohiia navchannia. Henetychna psykholohiia. Medychna psykholohiia. 18, 526–535. [in Ukrainian].

13. Panok, V.H. (2023). Psykholohichni doslidzhennia v umovakh viiny: problemy i zavdannia [*Psychological research in the war conditions: problems and tasks.*]. Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy [*Bulletin of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine*]. 5(1), 1–12. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5133>. [in Ukrainian].

14. Soloviova, L.I. (2013). Rozvytok volovoi povedinky dytyny 6-7 rokiv [Development of volitional behaviour in 6-7-year-old children]. *Praktychnyi psykholoh: Dytiachyi sadok* [*Practical psychologist: Nursery school*]. 7, 25 [in Ukrainian].

15. Pasichnyk, I.D., & Tkachuk, O.V. (2020). Refleksiiia ta detsentratsiia yak chynnyky iliuzii znannia [*Reflection and decentration as factors of an illusion on knowledge.*]. Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia «Psykholohiia» : naukovi zhurnal [*Scientific notes of the «Ostroh Academy» National University. «Psychology» series: scientific journal*]. Ostroh : Vyd-vo NaUOA, cherven, 11, 101–106. [in Ukrainian].

16. Piaget, J. (1995). *Sociological Studies*. London: Routledge.

17. Vus, V.I., & Shkuro, V.M. (2014). Kohnityvna detsentratsiia v strukturi osobystosti molodshoho shkoliara. [*Cognitive decentration in the personality structure of junior high school children.*]. URL: http://www.rusnauka.com/41_PWSN_2014/Psihologia/5_183877.doc.htm [in Ukrainian].

ПОШУКИ Й ЕКСПЕРИМЕНТИ

УДК 37.013.77:347.634

Андрій Гончарук,

аспірант 3-го року навчання

andrewpolm1@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-3836-6685>